

АКТИ ВИЖВІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ КНИГИ XVII СТ.

(Інститут української мови НАН України ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка ; Хмельниц. нац. ун-т ; Центр. держ. іст. арх. України у м. Києві [підгот. до видання І. Б. Царалунга] ; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. – Житомир, 2015. – 172 с. – (Серія актових документів і грамот) (Пам'ятки української мови) ISBN 978-966-655-780-6)

Албена Стаменова

У виданні, підготованому кандидатом філологічних наук, доцентом Хмельницького національного університету І.Б. Царалунгою, вперше надруковано й опрацьовано справи актової книги Вишківського міського уряду XVII ст., укладеної в середньовічному містечку Вишва, що на Волині. Ця рукописна пам'ятка, опублікована під егідою Інституту української мови НАН України, становить важливе джерело для мовознавчих, історичних, економічних, юридичних студій, оскільки містить цінну інформацію щодо суспільно-побутових, соціально-економічних, правових відносин українців епохи пізнього середньовіччя.

Насамперед, праця є вагомим внеском у розвиток історії української мови, а саме – української історичної діалектології, що студіюється у Північноукраїнському діалектологічному центрі імені М.В. Никончука, представником якого є докторант кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка І.Б. Царалунга.

Як цілісний доробок, монографія складається з двох основних частин – палеографічно-лінгвістичного дослідження актів Вишківської книги (стор. 5-55) та власне тексту пам'ятки (с. 56-135), метаграфованого науковцем. Окрім того, укладено словник малозрозумілих слів (с. 136), реєстр скорочених слів під титлами (с. 136), показчик слів та словоформ (с. 138-159), іменний та географічний показчики (с. 160-167).

Джерельною базою для розв'язання мовознавчих проблем стали: Атлас української мови, Етимологічний словник української мови, Етимологічний словник польської мови, Реєстр Війська Запорозького 1649 року, історичні словники української мови, ономастичні лексикографічні праці, словники буковинських, гуцульських говірок тощо. Глибоку аргументованість висновків доводить чимала кількість покликань у розвідці на мовознавчі праці українських і закордонних дослідників: А. Кримського, Ю. Шевельова, В. Німчука, Ф. Жилка, Г. Півторака, С. Речека, С. Бевзенка, М. Бірили, П. Чучки, В. Горпинича, В. Мойсієнка та ін., які спонукають до осмислення основних закономірностей і тенденцій у становленні української мови періоду пізнього середньовіччя.

Науковий аналіз текстів Вижвівської актової книги у передмові «Вижвівська книга XVII ст. – цінне джерело для вивчення західнополіського діалекту в діяхронії» позначений рисами ґрунтовності, системності, прагненням достовірно виокремити народнорозмовні та книжні елементи мови того часу. Часові межі манускрипту охоплюють 1599-1684 рр. (с. 6), відтак дослідниця метаграфувала й опрацювала понад 100 справ пам'ятки за різні роки, схарактеризувала палеографічні, фонетичні, граматичні, лексичні та стилістичні особливості документів.

Звернувши увагу на загальну специфіку впорядкування одиниць різних мовних рівнів Вижвівської актової книги і вплив екстра- та інтралінгвальних факторів на цей процес, автор підсумувала, що пам'ятка, імовірно, репрезентує північноукраїнський (поліський) варіант староукраїнської мови (с. 55). До найвиразніших звукових явищ дослідниця справедливо зарахувала (с. 54): $\varepsilon < *e$, $*'a$ в ненаголошеному складі (хотєчи, памєти, светого); $\varepsilon, i < *ě$ (дитєи – дєтєи, мєняли – миняли, по рєку – по рику); перехід $e > o$ після шиплячих, $ц$ і $ј$ (вижовским, налепъшому, прєрєчоназ, Порьдубцови); ствердіння p' (врадом, гєнъвара, декабра); неоднорідність із погляду м'якості-твердості, притаманну шиплячому $ч'$ та африкатові $ц'$ (лежачу – лежачю, двадъцат – двадцят, половица – половиця) тощо.

Виявлено чимало наслідків своєрідних діалектних явищ у морфологічній системі Вижвівської актової книги (с. 54): паралельні форми іменників чоловічого роду у родовому відмінку однини (ωt випуста – ωt випусту, морка – морку, ползастѣнька – ползастѣньку); давнє закінчення *-ови* (*-єви*) іменників чоловічого роду у давальному і місцевому відмінках однини (Анѣдрѣєви – Анѣдрѣю, братови – брату, мєщанину – мєщанинови); закінчення *-у/-ю* та *-и/-є* у місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду (на гостинци – на гостинъцу, на Загорю – на Загорє – на Загори, при Трохими – при Трохиму); синтетичні дієслівні форми першої та другої осіб минулого часу (казалєм, обєрнулєм, продалєм); дієслова третьої особи однини теперішнього часу з усіченими фіналями (будє, ω стає, приналежи) та ін.

Укрупнення південноукраїнських мовних ознак у мові пам'ятки, на думку дослідниці, є непоодинокими, що свідчить про поєднання говіркових елементів західнополіських говорів північного наріччя з окремими говірковими рисами південно-західного наріччя української мови. Виявлено відчутний вплив польської мовної стихії та в окремих справах – незначний білоруський. Тож перевага видання також у тому, що воно вводить у науковий обіг новий фактичний матеріал, який віддзеркалює динамічні процеси у формуванні української мови періоду пізнього середньовіччя.

Справжньою окрасою книги вважаємо ілюстративні матеріали:

– зображення водяних знаків (стор. 9, 10, 11): у пам'ятці зафіксовано понад 10 різновидів філіграней, уміщених у каталогах відомих палеографів, таких, як: І. Каманін, М. Ліхачов, Ш. Бріке, С. Маслов та ін.;

– зведена таблиця графем, характерних для вижвівського скоропису того часу (с. 13-17), яка узагальнює результати спостереження мовознавця;

– фотокопії певних аркушів оригіналу (с. 8, 12, 81, 87, 128 та ін.), що дають змогу читачам пересвідчитись у точності транслітерації тексту, унаочнюють роботу з текстами.

Актуальність виходу цієї наукової студії незаперечна для україністики, зокрема – для історичної граматики української мови, української діалектології, ономастики тощо, а введення в науковий обіг значного мовного матеріалу, обґрунтовані висновки свідчать про високий фаховий рівень, ретельність і важливість проведеної роботи.

На завершення можна висловити побажання й надалі розширювати коло опрацьованих і надрукованих манускриптів староукраїнської мови, збагачувати фонд опублікованих українських пам'яток.